

jong, gestorven op 20 februari 2008.

Hilarisch is het verhaal van mijn nicht Marga uit Duisburg. Regelmatig kreeg ze als klein kind te horen dat ze zo leuk was om te zien: "wass bist du schön". Dat hoorden natuurlijk ook de buurtkinderen want er werd druk samen gespeeld. Op een gegeven moment komt één van de buurtjongens binnenstormen: "Bist du schön" is in de put gevallen!!!

Het huis op de Plak was een gastvrij huis: een thuis voor (verre) familie, vrienden, bekenden en zeker voor de Duitse familie van mijn moeders kant. Zij praten nu nog met liefde over het feit dat ze daar altijd van harte welkom zijn geweest. Ook na die vreselijke tweede wereldoorlog, die zij niet wilden en die ook hen getekend heeft.

De oorlog, een angstige periode in het leven aan de Plak. Opa was hier zo mee begaan dat hij - tijdens de gedwongen evacuatie - een dagboek bijhield waarin herhaaldelijk het heimwee naar voren komt naar eigen huis, hun eigen buurt en hun eigen leven.

Hierna volgen een aantal fragmenten uit zijn dagboek die een indruk geven van de angst, het verdriet maar ook de moeite om "in den vreemde" in de dagelijkse behoefte te voorzien. De tekst is voorzien van leestekens om het beter leesbaar te maken.

Het dagboek begint op 17 september 1944 als Operatie Market Garden van start gaat. Opa schrijft hier (ongeveer) 15 september aangezien hij later is begonnen met schrijven en blijkbaar de precieze datum niet meer wist, maar nog wel dat het zondag was.

Het verhaal begint met de bombardementen en de gedwongen evacuatie en hoe ze tenslotte in het Brabantse Helmond de tijd doorbrengen tot ze weer terug naar Bemmelen kunnen.

Dagboek van Opa Bongers

Bemmelen, 15 september 1944.

Ik ga hier het een en ander beschrijven over de vijandelijkheden tussen de Engelsen en Amerikanen en de Duitsers. Toen op zondag ongeveer 15 september de eerste bomaanval op Ressen begon, hadden wij nog niet het besef wat ons te wachten stond. De eerste week deden wij ons gewoone werk, wel zagen wij veel vluchtende Duitsers. Toch zagen veel mensen gevaar en begonnen allemaal schuilkelders te bouwen. Wij ook. Wij hadden binnen in huis een goede kelder. Maar wij haalden planken en palen, alles wat maar sterk was. In één dag was hij gereed. Wat een gerust een schuilkelder. De eerste week verliep nogal kalm, af en toe een granaat. Maar toen kwam het los. Wij moesten de schuilkelder in, als het buiten rustig was, vlug een hapje eten en er maar weer vlug in. Een dag ging dat zo. Totdat wij eindelijk

het huis niet meer durfden te verlaten. We moesten dus in huis in de kelder blijven. Dat ging best hoor, van slapen kwam alleen niet veel, af en toe een uurtje. Iedere dag werd het granaatvuur heviger. Goede hemel, wat hebben wij een angst gehad. Geen raam was meer heel, overal treffers. Daken kapot, vee gedood, overal verschrikking om ons heen. Zo duurde dat een dag of drie, vier. Toen kwamen de Engelsen aan de voorkant van ons huis en bij het huis van Van Huet. Wat een blijdschap: er kwamen er steeds meer.

En toen kwamen de tanks bij ons de straat in en dachten we dat het voorbij was. Maar goede God, wat een korte vreugde, de tanks moesten omkeren en na een kwartier kregen we granaatvuur van de Duitschers. Verschrikkelijk.

Toen heeft ons huis het meeste geleden. De schuur in elkaar en het voorhuis ook. Alles kapot, alle huizen naast ons kregen voltreffers, in de schuur was het ook verschrikkelijk maar ons paard bleef gespaard. Er was een groot gat in de muur boven zijn rug. De wagen had niets geleden. Daar hadden wij geluk bij, dat kwam ons later goed van pas.

Frans de Wuffel en Nellie Bongers fietsend op de Plak, juni 1942. Het huis rechts op de foto was de winkel van bakker Geurts.

Zo leefden we maar voort in de kelder. Wij waren ook met veel mensen, de familie Jansen met vier personen de familie Kalfs met drie personen, Nol

Jansen met vrouw en kinderen, samen vier personen, twee meisjes van Vermegen, Van den Berg met vrouw en kind en schoondochter en wij zelf met ons zessen. Later kwamen nog Willie van Uum en Ebbers.

Van den Berg en Jan waren de koks. Wij hebben goed te eten gehad. Alles op zijn tijd. We hebben ook veel gebeden. Maar dat spreekt vanzelf: nood leert bidden. De meeste vrouwen en kinderen bij ons in de buurt waren reeds vertrokken naar het fort Lent. De verwoesting werd steeds erger. Alle boerderijen werden door de Duitschers op hun vlucht in brand geschoten. De Dorpsstraat heeft heel veel geleden en er is veel geplunderd. Alles wat voor hun gading was namen de Duitschers mee.

Dat wij dat tussen twee rivieren allemaal mee moesten maken!

Zo brak dan eindelijk zaterdag 28 september aan. Die nacht was het verschrikkelijkste van allemaal. Toen moesten wij vertrekken, dat waren de bevelen. Alles gepakt, kleren en dekens en eetwaren op de wagen geladen. Maar toen alles erop was, o, God, de granaten ploften weer overal om ons heen neer. Weer de kelder in, wat nu? Toen het eindelijk stil geworden was, hebben we vlug het paard ingespannen en weg hoor. Vrouwen en kinderen op de wagen en die lopen konden moesten lopen tot op een veiliger plaats. Mijn zoon Jan bleef achter met nog meer jongens uit de buurt. En daar ging het in galop onder hevig granaatvuur. Tot in de Vossenpels. Daar heb ik halt gehouden en die mensen opgeladen die niet goed konden lopen. Toen maar weer verder tot Lent en overal waar we langs kwamen niets dan verwoesting. Toen de Rijksweg over naar Oosterhout. Goede Hemel, eenmaal op dien weg tussen tanks en auto's, wat een angst. Tot overmaat van ramp werden wij nog beschoten door Duitse jagers en het afweergeschut blafte maar door. Gelukkig dat mijn paard niet schichtig werd anders was de ramp niet te overzien geweest. Na veel moeite kwamen wij eindelijk in Oosterhout. Bij Merkus uitgespannen en gegeten, want wij hadden een ketel met erwtensoep meegenomen. Gelukkig maar. Die honger had kon zoveel eten als hij lustte. Jan Nas en vrouw en zoon en Wouters en zijn vrouw die hebben er ook goed van gegeten.

Wij konden niet in Oosterhout blijven en moesten verderop. De Waal over naar Maas en Waal. Nas kon niet lopen, die vroeg om mee te mogen rijden. Zeker man, jij komt mee dan maar de kisten met kleren achter laten bij Merkus, hij zou er wel voor zorgen dat er niets mee gebeurde. Dus alles opgeladen en daar ging de stoet weer verder. Waarheen? Niemand wist het! Eindelijk kwamen wij in Slijk-Ewijk en daar hielden we halt.

De vrouw van Piet Visser kon niet meer. Even kijken of er plaats is en ja hoor.... daar zat nog een man op de wagen. Toen werd ik woedend, vrouwen

laten lopen en die kerel nog in de fleur op de wagen. "Eraf man of ik gooi je eraf, die vrouw moet mee". Na veel gebrom kwam hij eraf, de vrouw erop en maar weer verder. Tot we eindelijk het veer bereikte en daar werd alles wat wij bij ons hadden afgeladen. Toen naar een boer in de buurt om paard en wagen onder te brengen.

De overvaart ging niet zo vlot want er stonden veel mensen te wachten. Maar eindelijk kwamen wij dan aan de beurt. Aan de overkant alles uitgepakt en toen op stap naar Beuningen. Onderweg werden we meegenomen door een voerman met een wagen. We gingen naar het Gemeentehuis en daar werd ons gezegd dat we naar Druten moesten, maar we bleven bij elkaar. En daar gingen we verder. Knipping en Roelofs van de Plak en Bruining waren daar ook, die gingen ons voorbij. Onderweg kregen we allemaal honger en we hadden geen brood meer toen heb ik maar een metworst stuk gesneden. Ieder een brokje, het hielp toch wel weer. Eindelijk kwamen we in Druten. Maar waar moesten wij worden ondergebracht. Daar troffen we Kornelissen en zijn vrouw en jawel, daar konden wij terecht. Een hotel, een ruim koffielokaal. Hier kwamen wij weer een beetje op verhaal. Eerst kamers opgezocht en in orde gemaakt. We konden weer op een bed slapen. Jansen en de vrouw en ik met mijn vrouw. Wat een genot. Veertien dagen lang niet uit de kleren en maar steeds in de kelder. Het valt toch heus niet mee. Die nacht hebben wij dan ook goed geslapen. 's Morgens eerst naar de kerk want het was zondag. Toen we uit de kerk kwamen hebben we eerst ons ontbijt gebruikt. Nol en Wim Jansen belastten zich met de bonnen.

We kregen brood en boter en 's middags eten van de gaarkeuken. Het was wel niet zo als thuis maar het ging en er wordt niet geklaagd. Voor de middag kregen we al bezoek van de kapelaan die zorgde direkt voor slaapgelegenheid voor de meisjes en ook voor de jongens. De gehuwden sliepen allen bij Kornelissen. We kregen tabak om te roken, boeken om te lezen en peren en alles wat we maar hebben wilden.

Tot zover ging het naar omstandigheden in Druten redelijk goed. Men ging op stap in de buurt om etenswaren te kopen. Bij de een een stuk vlees, een leverworst en een koeienstaart voor de soep. Het was er gezellig met veel bekenden uit Bemmelen, maar helaas zou dat niet zo blijven.

We hadden niet het geringste vermoeden dat ons daar een noodlot zou overkomen. Geurts en zijn gezin had ons die week al reeds verlaten evenals de meisjes van Vermegen. Toen we zaterdagmiddag zaten te eten aan tafel, viel er een granaat gevolgd door een tweede. Allemaal vluchtten we de straat over naar een schuilkelder.

0, God, weer een granaat en de vrouw van Nol Jansen werd dodelijk getroffen. Riek Jansen werd licht gewond. Toen we daar aankwamen was ze reeds dood en ik kan niet beschrijven wat we toen meemaakten. Eén uit ons

gezelschap verliezen, wat een zware slag voor ons allen. Toen er geen granaten meer vielen waren er vijf doden en veel zwaar gewonden. Ook een kapelaan werd zwaar gewond. We hebben toen besloten weer te vertrekken en de boel maar weer bij elkaar gepakt. Verder vluchten.

Omdat het zaterdag na de middag was konden we niet ver gaan, dus naar Van der Heijden op de Bouwing [in Puiflijk]. Daar konden we blijven. Hij zei ons dat er plaats genoeg was en er werden bedden klaargemaakt zoveel als ze hadden, ook enkele op stro en dat ging best.

Opa schreef niet elke dag, soms liep hij een aantal dagen achter, zo ook hier. Na het vertrek uit een onveilig Druten schreef hij:

Maar wat ik haast vergeten zou hebben en dat was dinsdag na ons vertrek uit Druten. Toen had namelijk de begrafenis plaats van de slachtoffers van het granaatvuur. Een droeve stoet, vijf lijken op een wagen. Ze werden in een gemeenschappelijk graf begraven. Verschrikkelijk vijf kisten naast elkaar, ik had zoiets nog nooit meegemaakt. Van die vijf waren er twee uit Bemmels, de vrouw van Nol Jansen en de dochter van Koster. Mevrouw Van Elk, de vrouw van de burgemeester was ook aanwezig. Zo hebben wij dat allemaal meegemaakt..

Tijdens het verblijf in Puiflijk trok opa er weer op uit om etenswaren bijeen te scharrelen en toen gebeurde dit onderweg:

Op de terugreis, ik was op die fiets, kwam ik met mijn broek tussen de ketting. Ik kon niet voor en niet achteruit. Ik viel en kon niet meer loskomen. Er ontploften weer granaten. Ik riep een wielrijder aan om mij te helpen maar geen nood. Hij fietste maar door en riep: "ik ben te bang". Met een geweldige ruk en een gat in de broek kwam ik los, en in een vliedende vaart verder. Van leuke banden had ik geen last want ik had een fiets met houten banden. Ik kwam gelukkig weer gezond op de Bouwing aan.

De kerk van Puiflijk.

Omdat het nog steeds gevaarlijk was trokken ze verder deels lopend en deels met een wagen via Macharen en Oss en ze belandden uiteindelijk in Uden.

Overall was er de constante zoektocht naar de dagelijkse behoefte om te eten. Opa ging er vaak op uit, want hij vond het vervelend om altijd bij vreemde mensen thuis te zitten.

Anderdaags ben ik op stap gegaan of er niets te koop was. In hoofdzaak bij slagers. Bij de eerste kreeg ik wat beentjes voor de soep. Bij de tweede een pond bloedworst, dus iets voor de boterham. De volgende dag weer naar een andere slager, die zei: "Kom morgen maar om negen uur dan pond ik uit".

Dat was op zaterdagochtend, 's morgens eerst naar de kerk en na het ontbijt op stap. Om negen uur was ik daar. "kom over een uur maar terug". Dus ik ging met een lang gezicht weg. Eerst naar de barbier en toen weer terug. Toen ik daar kwam was alles op slot. Ik dacht: die heeft mij bij de neus genomen .

Weer naar huis, toen we 's middags het eten op hadden, dacht ik bij mezelf: wat moet ik doen? Ik ga maar een fles melk halen, die was me beloofd. Dat was drie kwartier lopen dus niet zo dicht bij. Toen kwam ik langs de bewuste slager. Hij was open. Ik ging aan. Hij zegt: "bent u terug geweest, mijnheer?" "Jawel man, maar de boel was op slot. "Ja", zegt zijn vrouw," die mijnheer heb ik wel gezien". "Dan kom maar, hier een flink stuk vlees en een stuk lever en wat beentjes voor de soep. Alles tesamen voor een gulden en vijftig cent". "Wel bedankt, slager", "Geen dank, u eet er maar lekker van".

Met een blij gezicht naar moeder van de Poppel."Hé Bongers, u bent snel terug". " Ja maar", zei ik," kijk eens . " "Ik begrijp niet hoe u dat allemaal los kunt krijgen, Bongers". Ja, zo ziet u, de aanhouder wint.

Na een week in Uden was er een dilemma: Frans de Wuffel, de vriend van Nellie, wilde graag naar zijn thuis in Helmond en zei dat ze mee konden gaan. En Carel kwam langs en vroeg of ze megingen naar Nijmegen. Oma wilde niet graag terug naar Nijmegen, omdat daar nog steeds granaten vielen. Ze besloten om naar Helmond te gaan.

Frans ging afrekenen bij de notaris en wij moesten drie en dertig gulden en vijftenzeventig cent betalen voor vijf personen voor acht dagen. Vijf en zeventig cent per persoon per dag.

Ze hadden een auto besteld en namen afscheid van de kennissen en de familie Poppel waar ze ondergebracht waren. In Helmond werden ze hartelijk ontvangen door de familie De Wuffel, de aanstaande schoonouders van Nellie. Na een paar dagen waren ze een beetje gewend en ging opa weer op pad om eten op te scharrelen, het liefst ging hij buiten de stad.

Op een dag kon opa met een bus van het Rode Kruis mee naar Nijmegen. Daar ging hij bij Carel langs en daar was ook Piet Peren en van hem kreeg hij

wat nieuws te horen uit Bemmelen. Alle mensen hadden weg moeten en het huis op De Plak had nog geen voltreffers gehad, dus het stond er nog. Vervolgens vlug nog wat ingepakt en van Jan nog een kistje sigaren gekregen en weer met de bus terug.

De weken daarna gaat alles zo zijn gangetje: opa gaat regelmatig "de boer op", gaat bij bekenden uit Bemmelen en omgeving die in de buurt wonen langs en gaat nog verschillende keren naar Nijmegen. Dan gebeurt er ineens iets verrassends.

22 januari:

Toen ik 's avonds [nadat opa weer "de boer op" was geweest] thuis kwam was het een verrassing want Thee was weer thuis. Wat een weerzien en wat zag die jongen eruit. Ik kan het u hier niet beschrijven wat hij allemaal meegemaakt heeft. Het is gewoonweg verschrikkelijk. Maar hij is weer thuis en dat is het voornaamste. Hij is erg mager geworden maar wel gezond.

Toelichting: Met Thee wordt mijn vader Theo Bongers bedoeld. Hij is in oktober 1944 op weg van Bemmelen naar Druten aangehouden door de Prinses Irenebrigade. Op zijn persoonsbewijs stond zijn geboorteplaats: Kellen in Duitsland. Om dit verder uit te zoeken werd hij op transport gesteld naar Nijmegen en van daaruit is hij naar Kamp Vught gebracht.

Opa was in Bemmelen gewend om jaarlijks een varken te laten slachten. Ook hier in Helmond deed hij veel moeite om aan een slachtvarken te komen en via een koopman lukte dat tenslotte.....

13 februari:

Als ik 's morgens op ben en eens naar buiten kijk, schrikt men al. Slecht weer, ik kan er dus niet op uit, en de slachtvergunning is maar geldig tot de vijftiende, nog maar twee dagen. Ik heb het met Thee ook al besproken. Hij wil wel voor mij gaan maar hij heeft er geen verstand van om zo iets te kopen. Wij hebben dat 's avonds nog eens besproken en toen hij al weer naar huis toe was, kijk ik in de krant en daar staan er twee te koop. Daar moet ik morgen eens op af maar tegen de avond kwam nog de man die eens voor mij uit zou kijken en die had er al een besproken. Hoe de man heet, weet ik zelf niet, maar het is een veekoopman. Maar ik moest hem wel zelf kopen. De volgende dag ben ik ernaar toe gegaan en heb hem gekocht voor honderd vijf en twintig gulden, erg duur, maar in Godsnaam we hebben er een. We kunnen slachten. Nu zien de zaak voor elkaar te boksen. Eerst naar Stiphout naar de bureauhouder, van daaruit naar het slachthuis om het aan te geven. Zaterdag, de achttiende februari slachten. O, maar we hadden geen kuip om het vlees in te zouten, toen bij een andere boer om een kuip gevraagd, ja dat ging ook in een

oude wasmachine. Ze zouden het zaterdag gelijk met het varken meebrengen. Dus u ziet wel, het gaat niet zo gemakkelijk op den vreemde.

19 februari:

Eerst een slachtbewijs halen, betalen twee gulden vijf en twintig. Om een uur arriveert het varken, om twee uur de keurmeester betalen vier gulden en vijftig cent maar gelukkig kreeg ik van het varken vijftien gulden af, een buitenkansje.

Eindelijk komt de slager, het water is aan de kook. Dat slachten is gauw gebeurd, een goed half uur, en hij hangt. Wat een schik. Vanmiddag komt nog weer de keurmeester en nadien nog een controleur. Van de controleur kreeg ik een briefje om zout op te halen en toen kwam aan het geloop eindelijk een einde.

21 februari:

De slager komt afsnijden, dat is gauw gebeurd. Maar nu moet ik op een worstmachine uit, want we willen worst maken. Maar waar ik ook vraag er is nergens iemand die er een heeft. Wat nu te beginnen? De vrouw is al bezig maar het wil niet vlotten. Ik ze: "laat het maar staan dat gaat zo niet". Toen hebben Mijnheer de Wuffel en ik het vlees in een teil geladen en zijn ermee naar een slager gegaan. Die was niet thuis. Dan maar zelf aan de slag. De machine eerst schoongemaakt en in tien minuten was het er door. Alles klaar hoor, nu kan de vrouw met het worst maken beginnen. "Daar zijn jullie gauw mee klaar, zegt mijn vrouw."

Wel, dat was ook zo. En zo hebben we de eerste veertien dagen lekker gegeten. Bloedworst en leverworst en balkenbrei. Maar nu is het allemaal weer op.

Opa had het er af en toe moeilijk mee.

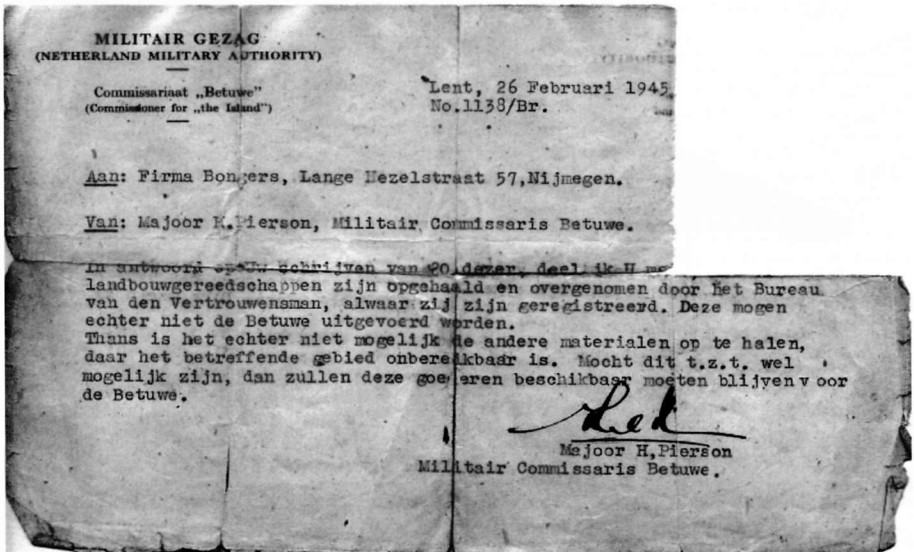
Zo ziet u, lezer van dit dagboek, dat ik hier ook scharrelen moet. Bij ons zou ik dat niet gedurfd hebben maar ik ken hier toch niemand. Maar het wordt op den duur toch wel vervelend. De mensen zijn hier anders als bij ons, er is mee te praten en zij voelen wel iets van ons ellendig leven. Wij zijn er ongelukkig aan toe, alles verlaten. Maar God heeft het zo gewild.

Op 13 maart zat de bus naar Nijmegen helaas vol en opa kon niet mee. En dus ging hij weer eens op stap, maar dat liep niet goed af.

Toen zijn we om negen uur naar de kerk geweest. Ik had slechte zin, de dag was verpest. Uit de kerk ben ik op melk uit geweest want zwarte koffie drinken is ook al zo iets. Dus op stap, een uur lopen, nu daar geef ik tegenwoordig niets meer om. Twee kruiken op mijn buik en op stap. Ik nam dan ook de

kortste weg die ik gewoon was om te lopen langs de spoorlijn, een eind weegs.

Maar o, jee, een marechaussee! Halt man, heeft U een bewijs om hier te lopen? Nee, dat heb ik niet. Dan mag het niet. Maar van de winter toch wel? Ja, toen was het toegestaan. Persoonsbewijs en op de bon. Wilt U bemiddelen of voorkomen? Ja, dat moet U zelf weten wat U doet!, was mijn antwoord. Dan krijgt U een briefje thuis. Maar man, ik heb niets, was mijn antwoord. Dus nu maar afwachten, dan ga ik desnoods wel een dag zitten. Afijn, ik ging toch met twee liter melk en een halve mik naar huis. Na de middag zijn de vrouw en ik nog op familiebezoek geweest. En zo is die pechdag teneinde. En maar zien wat het morgen weer wezen zal. Goedennacht.

Een afwijzende reactie van het Militair Gezag op een aanvraag van de firma Bongers om materiaal uit Bemmelen op te halen. Dat materiaal moet in de Betuwe blijven.

De laatste dagen van het dagboek zijn van eind april 1945. Steeds vaker komt het verlangen naar boven om terug te keren naar Bemmelen. Het laatste dat hij in het dagboek schrijft is op 24 april:

24 april: ik heb daar een veilingkist gekocht om het een en ander in te pakken want wij hopen nu gauw terug te keren.

Gemma Stuart-Bongers